

החינוך בישראל; קווים מנחים לתכנון לעשור הבא

רמי הוכמן*

מאי 2006

אייר התשס"ו

* רמי הוכמן שימש בשש עשרה השנים האחרונות ראש אגף החינוך והרווחה בעיריית הרצליה, סמנכ"ל וראש מינהל החינוך, התרבות והספורט בעיריית חולון ומנהל מינהל החינוך, התרבות והספורט בעיריית תל-אביב-יפו. במקביל הוא מלמד בבית-הספר לחינוך במחלקה להכשרת מורים לבתי-הספר העל-יסודיים באוניברסיטה העברית בירושלים.

תוכן העניינים

3	רקע
4	הנחות היסוד שצריכות לעמוד בבסיס תפיסת החינוך
7	תפקיד מערכת החינוך- בישראל
8	חזון מערכת החינוך בישראל
9	דמות המחנך ודמות הבוגר העתידיים
10	מחויבות מערכת החינוך
12	תחולת חוק לימוד חובה
	יחסי הגומלין : משרד- החינוך התרבות והספורט – הרשויות המקומיות/ רשתות
13	החינוך
14	פרופסיה מקצועית
16	מבנה חטיבות גיל
19	המוסד החינוכי
20	הזרם המוכר שאינו רשמי
21	החינוך הערבי
22	נוער מנותק
23	הורים וקהילה
24	האוניברסיטאות והמכללות
25	תרבות
26	סיכום

רקע

ישראל הנה מדינה ענייה במשאבים טבעיים. יתרונה היחסי נגזר וייגזר מן ההון האנושי־אינטלקטואלי שלה הנותן ביטוי לסך הידע, החכמה, היכולות והמומחיות המקנים ליחיד, לארגון, לקהילה ולמדינה עדיפות על-פני אחרים. הון זה הוא המנבא המשמעותי של פוטנציאל הצמיחה של המדינה בעתיד.

לחינוך ולהשכלה חשיבות מכרעת לפיתוח ולטיפוח הון אנושי-אינטלקטואלי. על מערכת החינוך להקנות ידע, מיומנויות וכלים, ערכים ותפיסות עולם, ולבסס זהות אישית וקיבוצית איתנה של תושבי המדינה. על המערכת לאפשר שילובם וקידומם של פרטים, קבוצות וחברות מתוך מחויבות ואחריות כוללת לעתיד המדינה ולחוסנה החברתי-כלכלי.

אף שמערכות חינוך מתקדמות חייבות להיות בראש סדר העדיפויות של החברה, להתעדכן תדיר ולעמוד במבחן תוצאה מתמיד, דומה שלא זה המצב בישראל. בפועל ניתן לראות כי לאורך שנים סובלת מערכת החינוך בישראל מקיצוצים משמעותיים הפוגעים בליבת העשייה, מתדמית נמוכה של מקצועות ההוראה והחינוך, מהישגים נמוכים בקנה מידה השוואתי, ממשבר ערכי מתמשך ומפערים בלתי-נסבלים המאיימים על המרקם החברתי העדין של החברה הישראלית.

עניינו של מסמך זה בפריסת קווים מנחים לתכנון החינוך בישראל לעשור הקרוב, כמנוף ליצירת חברה מובילה בקנה מידה עולמי: בחוסנה החברתי-כלכלי, בערכיה ובאיכות חיי תושביה.

הנחות היסוד שצריכות לעמוד בבסיס תפיסת החינוך

החינוך הנו תהליך

אין פתרונות קסם; לעתים קרובות לא ניתן לצפות לתוצאות מיידיות. לכן יש חשיבות להתמדה ולעקביות.

החינוך מהווה השקעה ולא הוצאה

ההשקעות בחינוך השמות דגש על תהליכים ועל מניעה אינן מניבות תמיד תוצאות מיידיות. לכן זו "הדרך הארוכה שהיא הקצרה" שאין אחרת בלתי להשגת תוצאות חינוכיות-ערכיות.

החינוך חותר לשוויון ולמצוינות

שוויון פירושו הקניית נקודות זינוק שוות לחיים. משמעות הדבר: השקעות דיפרנציאליות באוכלוסיות שונות.
מצוינות פירושה עשיית כל פעולה באופן איכותי, מעורר כבוד וראוי לחיקוי.

החינוך ממצה את הפוטנציאל ומקנה כישורי חיים

האתגר הגדול של החינוך הנו מיצוי הפוטנציאל הגלום בכל אדם תוך הבנה כי "כל אחד יכול", בתנאי שיינתנו לו ההזדמנויות והאפשרויות לממשו. במקביל, על החינוך להקנות לבוגרי המערכת כישורי חיים שיאפשרו להם התמודדות והשתלבות בעולם עתידי רווי שינויים וחוסר ודאות.

החינוך הנו תהליך רב-גילי, בין-תחומי ורב-תחומי

תהליכי החינוך חייבים להיות **רב-גיליים**, שכן אין משמעות חינוכית לחלוקה האדמיניסטרטיבית המקובלת כיום של קבוצות הגיל המסורתיות – חלוקה שהשתנתה מספר פעמים מאז קום המדינה. לעומת זאת יש משמעות לדרגת הבשלות ולרמת ההתפתחות של כל ילד וילד תוך זיהוי צרכיו ויכולותיו. כיוון שהאדם הנו מכלול וכך גם מעגל החיים, אין גם משמעות ללימוד מקצועות-תוכן נפרדים. יש חשיבות לראיית המכלול ולהוראתו. לפיכך על החינוך להיות **בין-תחומי ורב-תחומי**. כך, למשל, נכון ללמד במשולב מקצועות כגון: ספרות, תנ"ך, מולדת ולשון (הנלמדים היום בנפרד) תוך שימוש באמצעי המחשה מגוונים ובסיורים. לימוד שכזה הנו שלם, נכון ועשוי לפתח סקרנות, עניין ותוצרי חינוך ברמה שונה מזו שהורגלנו אליה.

כל מרחב, כל מסגרת וכל זמן משמשים סביבת למידה

לימוד משמעותי יכול להתרחש בכל מקום ובכל זמן. יתרה מזאת, לימוד המתרחש בסביבתו הטבעית אפקטיבי יותר, והסיכוי להפנימו גדול יותר מלימוד סתמי בכיתה הסטנדרטית. מכאן שעל לימוד משמעותי להתרחש בכל מרחב – בית-הספר, העיר, הארץ והעולם – ממשי ווירטואלי; בכל מסגרת בין היא מסגרת "פורמאלית" במהלך יום הלימודים ובין היא מסגרת "בלתי-פורמאלית", מחוץ למערכת הלימודים המובנית; ובכל זמן, קרי: על הלימוד להתבצע לאורך כל שעות היממה – בוקר, צהריים וערב.

לכל ילדי מדינת ישראל ימצא פתרון חינוכי הולם בתחום מקום מגוריהם או במרחק סביר ממנו

החינוך צריך שיהיה נגיש, איכותי ובסביבת המגורים של התלמיד. להוציא מקרים חריגים שבהם יש למצוא מסגרת לימודים מרוחקת מהבית, יש לשאוף שכל תלמיד ותלמידה ימצאו מענה חינוכי הולם בסביבתם הטבעית.

החינוך הנו אתגר ומטלה משותפים לרשויות, להורים ולילדים

תהליך חינוכי שלם יתרחש רק אם יכלול את כל שותפי העשייה:

הרשויות – על המדינה, על הרשויות המקומיות ורשתות החינוך ועל המוסד החינוכי (ובכלל זה מנהליו וצוותו) להבטיח תנאים הולמים וראויים בסטנדרטים בין-לאומיים. זאת:

א. ברמה האנושית (אנשי חינוך מהמעלה הראשונה).

ב. ברמה הפיסית (מבנים הולמים המשלבים תפיסה פדגוגית המתורגמת לתכנון פיסי, נגישות, ציוד חדשני).

ג. באקלים חברתי ראוי (סביבה מוגנת, שקטה, חמה ונוחה, אווירת לימודים, גבולות).

ההורים – עליהם להיות שותפים מלאים בחינוכו של ילדם. לקיחת חלק בחיי התלמיד פירושה להיות זמין לילד, מעורה בחייו, מעורב בתהליך החינוך ומצוי בקשר שוטף עם מחנכיו. המשמעות הנה לקיחת אחריות לקורה לילד בבית ומחוצה לו, תוך הצבת גבולות ברורים.

התלמיד – עליו להפנים כי המערכת כולה מזמנת לו אפשרויות הצלחה, אך יש גבולות ודרישות בסיסיות שעליו לעמוד בהן כדי לממש את הפוטנציאל הגלום בו, זאת תוך אחריות מלאה לחייו ולעתידו.

האינטראקציה בין שלושת המרכיבים שלעיל היא המאפשרת את תהליך החינוך.
הם מרכז הצמיחה המהווה מקור לשיח מתמיד שמוקדיו: הילד – בוגר מערכת
החינוך, המורה המחנך והמוסד החינוכי.

תפקיד מערכת החינוך בישראל

תפקידה המשמעותי ביותר של מערכת החינוך הוא להצמיח בני-אדם ולחנכם, מתוך אחריות לעתיד החברה. מעגלי החינוך צריכים לכלול שלושה מישורים לפחות, שבהם יתאפיין הבוגר:

רגישות – בוגר אנושי, סבלן וסובלני, בעל יכולת הקשבה, פתוח, גמיש, נכון לעזור לזולתו.

תבונה – בוגר בעל יכולות אינטלקטואליות, מסוגל להוסיף תובנות על הידע הקיים, יודע לאתר ידע נחוץ בעיתוי מתאים, לבסס חשיבה על ידע וניסיון נצברים, לנקוט עמדה, לקבל החלטה מושכלת ולפעול.

חברתיות – בוגר המשתלב בחברה, בעל רצון ויכולת להוביל ולהשפיע, להיות שותף פעיל בעשייה ולשאת באחריות לתוצאות.

חזון מערכת החינוך בישראל

החזון הנו הצהרה מערכתית של נותן השירות על מחויבויותיו ללקוחותיו, בבחינת האידיאל ומשאת הנפש של העומדים בראש הארגון, או לחילופין "כוכב הצפון" שלפיו מנווטת המערכת. על החזון לספק משמעות, לעורר מוטיבציה, לאפשר גדילה וצמיחה, להיות רחב ומקיף ולהיות קליט ומובן לאנשי המקצוע ולקהל הרחב.

החזון המוצע למערכת החינוך בישראל הנו :

מערכת חינוך, תרבות, קהילה, פנאי וספורט מובילה ברמה בין-לאומית בדמות בוגריה, בהישגיה המוכחים, במגוון אפשרויותיה, בגישתה האיכותית והשירותית ובחתימה מתמדת למצוינות.

כיוון שהאדם הוא **מכלול מורכב** של הוויות, תפקידים ותפקודים, על מערכת החינוך להיות כוללת ולעסוק לא רק ב"חינוך פורמאלי" המבוצע בשעות היום, אלא לראות את **החינוך במובנו הרחב** הכולל גם תרבות ופנאי, קהילה וספורט.

על **ההובלה** לבוא לידי ביטוי בקביעת סדר יום מקצועי, ביוזמות ובחידושים ובהכרה של שותפי העשייה, בארץ ומחוצה לה, כי מתקיים דגם הראוי לחיקוי. בעידן הגלובליזציה אין משמעות להובלה אם איננה ברמה בין-לאומית.

על מערכת החינוך להכשיר את בוגריה להתמודדות בעולם דינאמי ומשתנה תדיר. עליה לשים דגש על **איכות תוצרים**, קרי: גישה שירותית שביטויה בעמידה במפרט ובקשב לדרישות הלקוח. מחובתה לספק **מגוון אפשרויות** ללקוחותיה תוך קביעת ספי מינימום מחייבים, ובה בעת לאפשר שונות וייחודיות לחפצים בכך, מעבר לספים אלה. מצוינות בכל תחומי העשייה- תמיד, תהיה קו ההיכר של התרבות הארגונית. תקנון ומדידה, שקיפות, למידה ארגונית ופעולות מתקנות יהוו אבן יסוד למערכת שמבחנה היה ויהיה **הישגים מוכחים**.

דמות המחנך ודמות הבוגר העתידיים

הגדרת דמותם של המחנך ושל הבוגר של המערכת הכרחית בבחינת "דע מאין באת ולאן אתה הולך". הנחתנו היא כי רק מחנך שניחן בתכונות שיוגדרו להלן, ישכיל להנחיל לתלמידיו. מרכיבי דמות המחנך ודמות הבוגר העתידיים יכללו: **רגישות, תובנות וכישורים חברתיים**. מהם ייגזרו כיוונים ומגמות, תכנים ומסגרות.

דמות המחנך ודמות בוגרי החינוך המוצעת למערכת החינוך בישראל הנה:
בני-אדם, אזרחי המדינה היהודית-דמוקרטית, מעורבים ומשפיעים בחברה הישראלית, מכירים את מורשתם ואת מורשת זולתם ומשתלבים בעולם.

על **מחנכי מערכת החינוך ועל בוגריה להיות בני-אדם** בעלי נשמה יתרה, היודעים לקבל ולכבד כל מי שנברא בצלם ללא הבדל דת, גזע, מין או לאום, לרבות הזר והשונה (מַעֲנֵטֶשׁ - באידיש).

כאזרחי המדינה היהודית-דמוקרטית עליהם להיות מעורבים ומשפיעים בחברה הישראלית, מי שמכירים בייחודיות מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית על המורכבות, הקשיים והאתגרים שהגדרה זו מציבה, רוצים לפעול כאזרחים פעילים המשפיעים ומושפעים, ולפיכך רוצים להיות שותפים בהתוויית הכיוון והדרך.

עליהם **להכיר את מורשתם ואת מורשת זולתם** שכן "עם שאינו מכיר את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל" (יגאל אלון). כך לגבי מורשתנו וכך לגבי מורשת שכנינו.

על **מחנכי מערכת החינוך ובוגריה להיות מאופיינים** בסקרנות, בגישה יצירתית להתמודדות עם אתגרים, בגמישות, בפתיחות, בחדשנות, בראייה רחבת ממד, בהשקפת עולם ערכית, בזהות אישית וקיבוצית איתנה, ברגישות בין-אישית, ביכולת הבחנה בין עיקר לטפל ובכלים ובמיומנויות לאתר ידע נחוץ ולעשות בו שימוש.

מחויבות מערכת החינוך

כדי לחנך בוגר כאדם, כאינטלקטואל וכאזרח מחויב, על מערכת החינוך לאפשר לתלמידה יכולת לרכוש השכלה ודעת, מיומנויות וכלים שיאפשרו תפקוד בחברה והשתלבות ב"כפר הגלובלי" ובתהליכי גלובליזציה. עליה לחתור לרמת לימוד גבוהה ולהישגים לימודיים גבוהים של התלמידים תוך מתן דגש לפיתוח כישורי חשיבה יצירתית ויזמית. את הבוגרים יש לחנך לנקוט עמדה ולפעול תוך הפנמת ערכי מוסר המאפיינים בן אנוש.

מערכת החינוך מחויבת לתלמידה בחמישה תחומים לפחות:

אחריות חינוכית

כל תלמיד ותלמידה יתמידו בלימודיהם במסגרת נורמטיבית, מגיל "לימוד חובה" ועד לסיום חוק לימודיהם בגיל שמונה עשרה. בסוף תקופה זו יהיו זכאים לתעודת בגרות מלאה, המאפשרת כניסה לאקדמיה ונותנת אופציה לסיום הלימודים עם תואר "בוגר".

אחריות חינוכית הנה המחויבות המשמעותית ביותר של המערכת לתלמידה, והיא אחד המבחנים המכריעים שעל פיהם יש לבחון את תוצרי העשייה החינוכית. האחריות החינוכית תבוא לידי ביטוי בשני מישורים לפחות:

א. **מניעת נשירה** – יש לדאוג כי כל תלמיד ותלמידה יתמידו בלימודיהם במסגרת נורמטיבית.

ב. **החזקה משמעותית** (Holding power) – חובה לוודא כי לכל תלמיד ותלמידה תימצא מסגרת חינוכית ההולמת את צורכיהם ואת יכולותיהם, בדגש על מסגרת נורמטיבית המאפשרת להשיג בסוף התהליך לפחות תעודת בגרות מלאה.

הישגים

על המערכות (משרד- החינוך, הרשויות המקומיות ורשתות החינוך) ועל מוסדות החינוך לסגל תרבות ארגונית המבוססת על תפוקות והישגים מוכחים בכל התחומים (לימודיים, ערכיים, אדמיניסטרטיביים). לצורך זה יש להגדיר תפוקות מצופות גם בתחומים הנחשבים "רכים" (כגון: מה ייחשב להישגיות בערכים אנושיים? כיצד יוגדר אזרח מחויב, נוקט עמדה, מעורב, בר תחרות לבוגרים של מערכות אחרות בעולם?).

יש למסד שגרת **מבדקים משווים** ברמות בית-ספריות, עירוניות וארציות ולהשתלב בכל מבדק בין-לאומי משמעותי. יש לקבוע בעלי תפקידים בכל הרמות שצוינו לעיל, שיבחנו **תפוקות מול תשומות** תוך השוואה למבדקים קודמים באותו מוסד, במוסדות דומים בעיר, בארץ ובעולם. במקביל יש לבדוק את תפוקות התלמידים בהתאמה למחנכיהם ולאפשר למחנכים השתלמויות ורכישת מיומנויות שיגשרו על פערים.

המערכת על כלל מרכיביה חייבת לסגל דפוס של **אחריות דיווח** (Accountability) של כל העוסקים בחינוך **לתוצרים מוכחים!**

דרך ארץ

אורח חיים במוסד החינוכי ידגיש אקלים חברתי המקרין ביטחון, רוגע ופניות רגשית לחינוך וללמידה, מערכות יחסים נאותות ומכבדות והכרה בשונות כערך.

מורשת

בצד הנחלת "ארבע השפות" (עברית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים) תדגיש מערכת החינוך את השורשים ואת המסורות, את ההיסטוריה ואת ההווה של קבוצת הרוב, אך לא פחות מכך – של קבוצות המיעוט.

מצוינות

מצוינות בעשייה החינוכית היא תפיסת חיים ואורח חיים, והיא חלה על כלל רכיביה השונים של המערכת. מצוינות מבטאת מערכת יוזמת, מחדשת ומובילה; מערכת המשמשת דגם חיקוי (בתחומה כמו גם בתחומים אחרים) בשל פתיחותה, בשל היותה פורצת דרך ובשל שאיפתה הבלתי-נלאית לחדשנות ולהישגים: בחשיבה, בעשייה ובתוצרים מוכחים.

תחולת חוק לימוד חובה

חוק לימוד חובה **חל כיום** (בחינוך הנורמטיבי) מגיל חמש ובמקרים מיוחדים שהוגדרו בחוק, מגיל שלוש. החוק חייב להשתנות ולהקיף את **מנעד הגילים מלידה ועד גיל שמונה עשרה ועד בכלל** (וב"חינוך המיוחד" עד גיל עשרים ואחת). נגזרות האמור לעיל הן באחריות כוללת של משרד החינוך התרבות והספורט והרשויות המקומיות **מגיל לידה** (לרבות אחריות לתחום ההורות והקהילה) ועד **מתן האפשרות להשלמת תואר "בוגר"**.

יחסי הגומלין: משרד- החינוך התרבות והספורט – הרשויות המקומיות/ רשות

החינוך

חוק לימוד חובה התש"ט (1949) קובע כי "קיום מוסדות חינוך רשמיים יהא מוטל על המדינה ועל אותה רשות במשותף" אך אין הוא מפרט מהם התנאים לשותפות זו. בפועל מאופיינת המערכת ב**כפילויות** הגוזלות תקורות, שיכולות להיות מנותבות לעשייה חינוכית, וב**סרבול**. על מערכת החינוך להתאים עצמה למציאות הדינאמית ולהתבסס על מערכת גומלין המסגלת **קווים מנחים** כלהלן:

משרד החינוך התרבות והספורט כמטה כללי, יקבע את מדיניות החינוך, את מטרותיו ואת יעדיו ברמה של אינטרסים לאומיים ומדיניות נגזרת, יעריך את הרשות המקומית ויפקח על אפקטיביות העשייה החינוכית.

הרשות המקומית/ רשות החינוך יקבלו אוטונומיה ניהולית ויהיו אחראיות לפיתוח ולקידומה של מערכת החינוך ברמות הפיסית והפדגוגית.

פרופסיה מקצועית

מערכת מובילה מתבססת על **מנהלים ומחנכים מקצוענים**, **חדורי ייעוד ומוטיבציה**. להשגת מטרה זו על אנשי **החינוך** להשתייך ל**פרופסיה מקצועית** במלוא מובנה. השתייכות ל**פרופסיה מקצועית** מחייבת לפחות:

תנאי קבלה

- **סף קבלה** גבוה, כיאה למקצוע יוקרתי שהוא בגדר ייעוד ושליחות.
- **מבחני התאמה וועדות קבלה** למועמדים למוסדות להכשרת אנשי חינוך. ייבדקו בהם כריזמה, יכולת עמידה בפני קהלים מגוונים, סקרנות, יצירתיות, חדשנות, ידע נרחב, השקפת עולם ערכית וזהות אישית וקיבוצית איתנה.
- **השכלת יסוד :**
- תואר "בוגר" בתחום רלוונטי ממוסד אקדמי מוכר לכל **איש חינוך** ;
- תואר "מוסמך" בתחום רלוונטי ממוסד אקדמי מוכר לכל **מנהל מוסד חינוכי** (ובכלל זה מנהלת גן, קרי: גננת) ;
- **תעודת בגרות לכל עובדי המערך המסייע** הבאים במגע עם התלמידים.

הכשרה תיאורטית ומעשית

- יכולת עמידה בפני קהלים מגוונים.
- **מיומנויות יסוד** שמשמעותן דגש על ארבע ה"שפות": עברית, אנגלית, מתמטיקה ומדעים ו**שליטה בטכניקות חינוך** והוראה הלקוחות **מתחום ה"חינוך המיוחד"** (במיוחד לנוכח מגמות שילוב ילדי חינוך "מיוחד" בחינוך ה"נורמטיבי" ומגמות ה"הכלה" של כל תלמידים, דבר המחייב התמודדות עם אוכלוסיות הטרוגניות ברמות שונות באותה כיתה).
- **תהליכי סטאז'** – כמקובל במרבית המקצועות היוקרתיים המשדרים מקצוענות.
- **ליווי, התייעצות וחונכות** – תהליכים מקצועיים המאפשרים קליטה נוחה בתפקיד החדש והתמקצעות במהלכו.

העסקה

מסלולי קריירה ואופק תעסוקתי – יצירת מסלולים מובנים, גלויים ושקופים במהלך הקריירה המקצועית. כך יובטחו צמיחה, התפתחות, אתגר ומוטיבציה לאורך קריירה רבת שנים ויופחתו למינימום שחיקה וניכור.

שכר הולם – המאפשר להתמסר לתפקיד ולייעוד ולהשתכר שכר ראוי ומכובד באופן מוחלט ובאופן יחסי לשוק העבודה.

העסקה גמישה – המאפשרת תהליכי היפרדות מכובדים מאנשי חינוך, שאינם חפצים להמשיך או שאינם מתאימים עוד.

מבנה חטיבות הגיל

חטיבות הגיל הקיימות היום הן פרי תכנון אדמיניסטרטיבי שלא בהכרח הוכיח את יעילותו. הידע הפסיכולוגי-התפתחותי ואתגרי העתיד מזמנים לנו אפשרויות לחשיבה על ארגון שונה כדי לאפשר מיצוי הפוטנציאל בסביבה ראויה והולמת. יושם דגש על הגיל הרך כגיל קריטי להתפתחות ולרכישת מיומנויות יסוד, לאבחון קשיים ולהתמודדות אפקטיבית עמם.

במהלך שלבי הלימוד ייערכו **אבחונים כדרך קבע** (לפחות בגיל הרך, בגיל שבע ובגיל שתיים עשרה). כך תתאפשר הכנת תכניות פרטניות לנזקקים בתוך חטיבות הלימוד והתאמת מסגרות משנה ההולמות יכולות וצרכים (למשל: תגבור לימודי, טיפול פסיכולוגי, הוראה מתקנת).

השאיפה: שילוב תלמידים במסגרת נורמטיבית.

להלן תוצג הצעה לחלוקה לשתי חטיבות גיל: **אושיות** - לידה עד גיל אחת עשרה ו**טפחות** - גיל שתיים עשרה עד שמונה עשרה.

1. אושיות (לידה עד גיל אחת עשרה)

הידע המדעי הקיים הנוגע לקריטיות של הגיל הרך באשר להתפתחות הרגשית-נפשית-שכלית-מוטורית מלמד כי פתרונות בגיל הרך עשויים למנוע עזובה סביבתית ופערים בלתי ניתנים לגישור בהמשך החיים. מחקרים מלמדים כי השקעה של \$1 בגיל הרך עשויה לחסוך השקעה של \$17 לפחות בגיל מאוחר יותר, השקעה שברוב המקרים איננה מניבה תוצאות.

לפיכך **אחריות פדגוגית מקיפה מלידה** הנה כורח וזכות.

ההצעה שלהלן רואה חשיבות ברצף פדגוגי: **לידה עד גיל אחת עשרה ועד בכלל.**

חטיבת גיל זו תחולק לשתי חטיבות משנה:

א. **מסד** (לידה עד גיל שנתיים) –

בשלב זה יושם דגש על פיתוח סקרנות, על התנסות ועל גרייה.

בטווח גיל זה תקבל עליה המדינה אחריות מלאה לקביעת סטנדרטים

לפתיחת מעון, לניהול ולהכשרת עובדיו.

על הרשות המקומית יוטל הפיקוח המקצועי היומיומי על הכשרת העובדים,

על התכנים ועל המבנים והציוד.

ב. יסודות (שנתיים אחת עשרה)

(1) תשתיות (שנתיים עד שמונה) –

בטווח גיל זה יהיה הלימוד רב-גילי ובקבוצות קטנות ככל הניתן.
ילמדו מיומנויות וכישורי חיים בהתאם לרמת הבשלות של הילד.
יושם דגש על פיתוח סקרנות, על התנסות, על גרייה, על העשרה שפתית
ועל למידה תוך הנאה.

תשומת לב מיוחדת תינתן למיצוי תקופת הילדות.
משרד החינוך יקבע ספי מינימום למסיימי שלב זה.

(2) בסיסים (שמונה עד אחת עשרה) –

שלב זה מקביל בעיקרו לשלב בית-הספר היסודי המוכר כיום. יושם דגש
יתר על למידת חקר, על התנסויות, על עבודת צוות, על פיתוח סקרנות, על
התנסות, על גרייה, ועל למידה תוך הנאה.
הלימוד יהיה רב-גילי ויקיף תכנית לבה ותכניות בחירה שתשלבנה
קבוצות עניין, צרכים ורמת בשלות.
משרד החינוך יקבע ספי מינימום למסיימי שלב זה.

2.טפחות (גיל שתיים עשרה עד שמונה עשרה)

חטיבת גיל זו תחולק לשתי חטיבות משנה:

א. החינוך העל-יסודי (גיל שתיים עשרה עד חמש עשרה ועד בכלל)

(פרק זה מבוסס על: שושני 2003)

שלב זה מקביל בעיקרו לשלב בית-הספר העל-יסודי המוכר כיום. משרד החינוך
יקבע ספי מינימום למסיימי שלב זה. בוגר שלב זה יהיה זכאי לתעודת בגרות
(תלמידים שלא יסיימו את הבחינות במלואן או שירצו לשפר את ציוניהם, יוכלו
לעשות זאת בגיל שבע עשרה או שמונה עשרה – ראה להלן).

תוכני הלמידה בחטיבת גיל זו יותאמו למתכונת המוצעת. שיטת הלימוד
תתבסס על למידה גמישה ופתוחה, הרואה בכל מרחב המגורים מרחב למידה
אחד. יתאפשר לימוד רב-גילי, ויפותחו נושאי תוכן ועניין שונים במוסדות החינוך
באותו מרחב. זאת תוך ריכוז מאמצים והתמקצעות של מוסדות חינוך (למשל:
בחלק מן השבוע יתאפשר לתלמיד ללמוד במוסד שונה, שבו יתרון יחסי לנושאים
מוגדרים). במקביל ימוסד הקשר בין האקדמיה לבין מוסדות החינוך (לרבות
מוסדות להכשרת מורים ומנהלות גן).

ב. החינוך העל-תיכוני (גיל שש עשרה עד שמונה עשרה)

(פרק זה מבוסס על: שושני 2003)

בפרק זמן זה יתאפשר לחפצים בכך ללמוד במוסדות אקדמאים לתואר "בוגר" או לתעודה מקצועית. לחילופין ניתן יהיה גם לשפר הישגי השלב העל-יסודי.

"החינוך המיוחד" (לידה עד עשרים ואחת)

תחולת חוק "החינוך המיוחד" כיום הנה מגיל שלוש עד עשרים ואחת. על החוק להקיף את מנעד הגילים מלידה עד עשרים ואחת.

מסגרות ה"חינוך המיוחד" צריכות להתאפיין ביכולות אבחון והשמה, בקיום מוסדות המתמחים בלקויות השונות תוך התבססות על איגודי ערים. יש לוודא שילוב כל תלמיד ותלמידה המסוגלים לעמוד בכך במסגרת נורמטיבית (לרבות כיתות קטנות הממוקמות במוסדות נורמטיביים).

המוסד החינוכי

על המוסד החינוכי להוות את ליבת העשייה החינוכית.

הורים ותלמידים יוכלו לבחור בבחירה מבוקרת את המוסד החינוכי ההולם את שאיפותיהם ואת כישוריהם.

המוסד החינוכי ינוהל בניהול עצמי ובדגש קהילתי, ויהווה אבן שואבת לקהילתו ולסביבתו המיידית והרחוקה.

למנהליו תינתן **מלוא הסמכות**, ותיתבע מהם **מלוא האחריות** לתוצרים מוכחים על-פי אמות מידה מקצועיות ובשקיפות מלאה.

הזרם המוכר שאינו רשמי

חוק לימוד חובה התש"ט (1949) **חייב לחול על כל ילדי ישראל**. היישום, הלכה למעשה, צריך לבטא גישה ממלכתית המכבדת את השונות ומתייחסת למורכבות המאפיינת את החברה הישראלית המצויה בתהליכי גיבוש והתהוות. זאת תוך מתן ביטוי למגוון, לייחוד וליחד.

לצורך זה על המדינה למפות את כלל הילדים מלידה ועד לגיל שמונה עשרה, לקבוע סטנדרטים אחידים לפרופיל אנשי החינוך ולמבנים פיסיים, ללא תלות בזרם. בנוסף, יש לקבוע, בשקיפות מלאה, קריטריונים לחלוקת משאבי המדינה המוקצים לחינוך.

יש לזכור כי מדובר בילדי ישראל ובעתיד המדינה. התעלמות מצרכים עלולה להזיק בעוד שעידוד לעמידה בסטנדרטים עשוי להוכיח עצמו, לאורך זמן, כבונה הסכמות וכמאפשר השתלבות כלל הזרמים והאמונות במרקם החברתי.

החינוך הערבי

תמיד יהיו בתוך מדינת ישראל ערבים ותמיד יהיו עמים ערבים שכניה של ישראל. מרבית אזרחיה הלא-יהודים של ישראל הם דוברי השפה הערבית, ערבים או דרוזים.

פערים בין החברה היהודית לחברה הערבית בישראל, מגבירים את הזרות שבין המיעוט לרוב ובין הרוב למיעוט. ההפרדה הגיאוגרפית אף מוסיפה לכך. יש לוודא החלתם של כללים הוגנים לחלוקת משאבי המדינה לחינוך. צריך לעשות זאת מיידית ובשקיפות מלאה, תוך ביטול פערים בין כלל המגזרים במדינת ישראל.

תכניות הלימודים יזמנו לאזרחי המדינה: יהודים, ערבים ודרוזים, אפשרויות ללמוד להכיר אלה את אלה: את השפות, את המנהגים, את המבנים החברתיים, את התרבויות הלאומיות, את הפחדים והחששות, את הסיכויים והסיכונים.

נוער מנותק

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה לשנת 2005 מצביעים על כי רבע מתוך מחזור של כ-750,000 בני נוער בגיל 12-18, הוגדרו על ידי הרשויות כ"נערים ונערות במצבי סיכון שונים" וכ-37,000 נערים ונערות נשרו מהמערכת ה"נורמטיבית".

כיום מפוצל הטיפול בנוער בסיכון בידי משרדי ממשלה וארגונים שונים (על הטיפול בנערים מופקד משרד החינוך ועל טיפול בנערות: משרד התיירות, המסחר והתעשייה...). תחולת הטיפול של משרד החינוך (בנערים בלבד), לדוגמה, הנה גיל ארבע עשרה עד שמונה עשרה.

שילוב משרדי הממשלה השונים עם הגורמים העירוניים העוסקים בנוער בסיכון (נערים ונערות) מחויב המציאות. כך נבטיח מניעת סרבול וכפילויות. יש לשים דגש על **תכניות מניעה וטיפול בנוער כבר בגיל שמונה** (ההתפתחות הפיסית של הצעירים וחשיפתם לאמצעי התקשורת ולגירויים חיצוניים מקדימים את גיל ההתבגרות ולכן המנדט לעיסוק בנערים, כיום, אינו רלוונטי). בנוסף יש להבנות מגוון מסגרות המאפשרות מיצוי אישי, השלמת השכלה ורכישת מקצוע הולם. כך תתאפשר השתלבות עתידית של נערים ונערות בסיכון בחברה הנורמטיבית.

הורים וקהילה

כל אדם יכול להיהפך להורה. יחד עם זאת, הכנה ראויה כחלק מתהליך ממוסד ומקצועי עשויה להיות לתועלת החברה, ההורים וילדיהם. כיוון שקשר עם הורים וקהילה הנו חלק אינטגרלי מתהליכי החינוך והלמידה, הכנה להורות כמו גם מעורבות הורים וקהילה משמעותיים לחינוך איכותי. הקהילה כוללת גם את מי שאינו הורה אך גר בסביבת העשייה החינוכית, ולכן שילוב הקהילה בתהליכי החינוך ובכלל זה עידוד הורים לשותפות מלאה בהליך החינוכי, בוועדי הורים ובוועדים מנהלים של המוסד החינוכי ועירוב קהילת העסקים במרחב המיידי ומעבר לו, עשויים להבטיח חינוך במלוא ההיקף הראוי והרצוי. אחריות כוללת: בוקר, צהריים וערב (לרבות פעילות של תנועות הנוער בתוך מוסדות החינוך) ושילוב הורים ומתנדבים במסגרות המעודדות מעורבות ועשייה לטובת הכלל, לאורך שעות היום והלילה, הם חלק אינטגרלי מתפיסה זו ומהאחריות הכוללת של מעצבי מערך החינוך.

האוניברסיטאות והמכללות

רמה גבוהה של ידע והשכלה היא בסיס להשתלבות המדינה בתהליכי הגלובליזציה ובתחרות המתמדת בעולם רווי שינויים וחוסר ודאות. פועל יוצא הנו הגדלת התקציבים למחקר ולהוראה והרחבת שיתוף פעולה עם העולם העסקי ועם זירת העשייה החינוכית. במקביל יש לפתח מגוון דרכים שיאפשרו לסטודנטים לבחור תחומי עניין ותוכן הרלוונטיים לצורכיהם, ליכולותיהם ולאיכויותיהם האקדמיות. יש לצמצם למינימום את התופעה של עזיבת סטודנטים מוכשרים שאינם מוצאים את מקומם בארץ ונאלצים ללמוד בחו"ל, ולעתים אף נשארים לחיות שם לאחר הלימודים. זאת בצד מתן הזדמנויות ואפשרויות ללמוד בארץ תוך יצירת אווירה המזמנת מקסימום פניות כלכלית. חובה לאפשר לסטודנטים לבסס עצמם בעתיד תוך מציאת מקורות מימון בהווה והתחייבות להחזיר את ההוצאות לאחר השתלבותם בעולם העבודה.

כיווני פעולה אלה קריטיים לעתידנו.

את התכנון האסטרטגי הלקוי כיום ניתן להמחיש בצורך הצפוי ברופאים בתוך עשור וביחס המערכת האוניברסיטאית לצורך זה. על-פי תחשיב מקובל בעולם המערבי, הגוזר רמת שירות מגודל אוכלוסייה נתון, הרי שבתוך עשור צפוי מחסור משמעותי ברופאים. ומנגד – הפקולטות לרפואה בארץ אינן מגדילות מכסות, סטודנטים נאלצים ללמוד בחו"ל ו"הסוכנות היהודית" משקיעה משאבים מרובים כדי להעלות רופאים יהודים מהגולה...

תרבות

קידום התרבות והיצירה המקומית המקורית היא זכות וכורח המבטאים, בין השאר, את חוסנה של החברה, את ערכיה ואת איכות חייה.

הקצבות מדינת ישראל לתרבות הן בסך של 0.1% מהתל"ג, כ- 250 מליון ₪ (לעומת כ- 1% במדינות מערביות רבות)!

מימון התרבות צריך שיגיע משלושה מקורות לפחות: מן הממשלה, מן הקהילה העסקית ומארגוני העובדים (שיראו בחשיפת ציבורי היעד שלהם לפעולות תרבות-מקור גם משימה לאומית).

סיכום

מיצוב החינוך בנושא קריטי לעתידה החברתי-כלכלי של מדינת ישראל הנו צורך קיומי נחוץ ודחוף. אי-השוויון, השסעים בחברה הישראלית, רמת הידע המשתקפת במבחנים הבינלאומיים והארציים, השבר הערכי והקיטוב החברתי הם אות אזהרה לכולנו.

עתידנו בחינוך.

אנו זכאים לכך שהחינוך יימצא במרכז "סדר היום הציבורי" ויגובה בהשקעות הולמות. במקביל אנו מחויבים לתוצרים ראויים בקנה מידה בינלאומי. אם נרצה, אין זו אגדה.

26/05/2006מלא